

SONUÇ

Kırım, Bolşevik idaresine girdikten sonra çok büyük toplumsal ve siyasi bir dönüşüm yaşamıştır. *İleri* döneme ayrılmaktadır. Sovyetlerin Kırım'da tatbik ettiği siyasetin yönlendiricisi olmuştur. Önce, yerleştirme politikalarına paralel olarak milli unsurların gözle görüldüğü bir yapıdadır. İlk devirde milliyetçi kimlikleriyle bilinen Hasan Sabri Ayvazov ve Bekir Çobanzade gibi birçok yazarın makaleleri neşredilmiştir. Derginin kuruluşu, Veli İbrahim'in yöneticilik yıllarına rastlamaktadır. Veli İbrahim, Kurultay döneminde faal görev yapmış birçok Milli Fırka taraftarını etrafına toplamıştır. Hatta ölümünden sonra, bu hususta birçok defa eleştirilmiştir. *İleri* de gerek Milli Fırka azalarının, gerekse de onlarla etkileşim halinde bulunan yazarların, eserlerini neşredebilme imkanına sahip olduğu bir yayın organıdır. SSCB'nin bu dönemde milli kimliklere ve kültürlere karşı müsamahakar davranması, milli unsurların neşriyatta gözle görülmesine imkan sağlamıştır.

Merkezi idarenin siyaseti değiştikten sonra ise bunun tam tersine bir istikamete girilmiş, milliyetçilik aleyhtarı bir tutuma bürünülmüştür. Beş yıllık yayın serüveni boyunca, derginin geçirmiş olduğu evrim ve kısa zaman içerisinde ilk döneminin reddedilmesi, Kırım'daki siyasi dönüşümü gözler önüne sermektedir.

Derginin geçirmiş olduğu değişimin, Veli İbrahim yönetimiyle doğrudan ilgisi vardır. Abdullah Dermenci'nin derginin ikinci döneminin başlangıcı için işaret etmiş olduğu sayı, 1928 yılının Ağustos ve Eylül sayısıdır. Yani, dönüşüm Veli İbrahim'in idam edilmesinden birkaç ay sonra başlamıştır. Onun idamından sonra dergi, milliyetçiliğe karşı savaş açılan, Sosyalist unsurların yoğunlaştığı hatta tamamıyla SSCB propagandası yapılan bir hale evrilmiştir. *İleri*'nin bu yeni çizgisi, derginin yayın hayatı noktalanana kadar devam etmiştir.

Derginin bilhassa ikinci devrinde, SSCB'de menfi olarak karşılanan milliyetçilik ve dine karşı, sistematik bir itibarsızlaştırma politikası yürütülmüştür. Birçok Kırım Tatarı fikir adamı ve yazar milliyetçilik yaptıkları gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu yazarlar geçmişteki fikirlerinden rücu ettiklerini ya da siyaseten bağlı oldukları hareketlerden ayrıldıklarını söyleseler de tazyiklerden kurtulamamışlardır. Dolayısıyla bu yazarların hayatlarını idame ettirebilme ve yeni idari yapıya uyum sağlayabilme gayretiyle

Sosyalizm elbisesi giydiklerini söyleyebiliriz. Ancak onların bu çabaları yeterli olmamıştır. Eleştirilerden ve suçlamalardan kurtulamayan bu yazarların, ilerleyen yıllarda hapse atılmaları ya da idam edilmeleri bunu göstermektedir.

Din ve din adamları da sistematik surette eleştirilerin hedefi olmuşlardır. Din ile mücadelenin ters tepmesi ihtimali dolayısıyla SSCB'nin ilk yıllarında daha yumuşak politikalar yürütülmüştür. Bu durum parti programında da dile getirilmiştir. Dine karşı yapılacak sert müdahalelerin taassup doğuracağı düşüncesi vardır. Din karşıtı propaganda bu yumuşak politikanın bir neticesidir ve *İleri* bu vazifeyi görmüştür.

Ekim Devrimi'nin hemen ardından 7 Aralık 1917'de "Rusya ve Doğudaki Müslüman Emekçilere Çağrı" bildirisi ile Müslümanların dini inançları güvence altına alınmıştır. SSCB, bu politikalar ile Çarlık Rusyası'na entegre olamamış farklı dini ve milli kütleleri, yeni kurulan idari yapıya eklemek istemiştir. Bundan dolayı Müslümanlar arasında din karşıtı propagandanın, Ortokodokslara karşı yapılan saldırılardan daha sonra başladığını düşünüyoruz. Bunun sebebi Menşeviklerle olan mücadele esnasında Bolşeviklerin yeni bir cephe açmak istememesidir. Aynı zamanda Basmacı Harekatları da İslam dinine yönelik baskının ertelenmesine neden olmuştur. Halkın Basmacı İsyancılarına iştirak etme ihtimalleri, Bolşevikleri İslam dinine karşı daha müsamahakar davranmaya itmiştir. *İleri*'de şahit olduğumuz süreç, 1917 yılında verilen güvence ile 1930'lu yıllardaki saldırgan tutumun ortasında yer almaktadır. Dolayısıyla *İleri*'nin, din karşıtı politikanın ve bu doğrultuda atılacak fiili adımların, fikri alt yapısını hazırladığını söyleyebiliriz.

Alfabe değişikliği meselesi de dergide yoğun olarak işlenmiş meselelerden birisidir. Derginin her iki devrinde de yazarlar Latin harflerine geçiş sürecini desteklemiştir. Ancak kazanılmış bir zafer olduğu için dergide alfabe değişikliği meselesinin rasyonel gerekçelerine pek değinilmemiştir. Daha çok Arapçılar olarak nitelenen eski elifba taraftarlarına karşı kazanılan zafer yinelenmiştir.

Yeni alfabenin kabulü Kırım'da çok hızlı bir surette gerçekleşmiştir. Alfabe değişikliği meselesinin fikri alt yapısı tam anlamıyla tesis edilmiş değildir. Mahmud Nedim'in ifadelerinden, yeni alfabeyi savunan insanların bir hayli az olduğunu görüyoruz. Hatta dergideki makalelerden anladığımız üzere bu işle vazifelendirilmiş

komite üyeleri dahi yeni alfabeye karşı mücadele etmiştir. Yeni alfabe kabul edildikten sonra ortaya çıkan problemler de alfabe meselesinin bir oldubittiye getirildiğini gösterir niteliktedir. Sovyet idaresinin bu konudaki heveskarlığı da ayrıca dikkat çekicidir. Böyle büyük bir kültür devriminin, çok kısa sayılabilecek bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmesi, hükümet desteğinin etkisini ortaya koymaktadır. Her ne kadar, alfabe değişikliği bir sürece yayılmış olsa da ortaya çıkan dil ve şive problemi bunu göstermektedir.

İleri'de Kırım'ın iktisadi hayatındaki değişimler de yer almıştır. *İleri*, sosyalist dünya görüşünün Kırım'da yavaş yavaş tatbik edilmeye başlandığı yıllarda çıkmıştır. Tarımdaki kolektif üretim 20'li yıllar itibarıyla tesis edilen kolhozlarla birlikte başlamıştır. Belirli bir toprak parçasının, bir grup köylüye verilerek ortak tarımsal faaliyet yapılan bu alanlar, sosyalist ideolojinin hayata geçmesi anlamına gelmektedir. Beş Yıllık Plan ile birlikte genel şeması çizilen kolhozlaştırma Kırım'da ilk defa 1925 yılında hayata geçmiştir. Kolhozlaştırmanın, Komünist Parti tarafından açıklanan planla kapsamı tahdit edilmiştir. Komünist Parti'nin yayın organı gibi hareket eden *İleri*'de kolhozlaştırma ile alakalı birçok makale kaleme alınmıştır. Bu makaleler, kolhozların üretimdeki faydasına değinmesinin yanı sıra kolhozlaştırma süreci hakkında da önemli bilgiler barındırmaktadır.

Kırım'da, kolhozlaştırma 1930 yılı itibarıyla hedeflenen başarının üzerindedir. Ancak bu süreç sorunsuz bir şekilde gerçekleşmemiştir. Toprağı elinden alınan toprak sahipleri zaman zaman mukavemet göstermişlerdir. Bunun yanı sıra sürecin hızlanması pahasına disiplinsiz davranılmıştır. Kolhoz tesis edildikten sonra kendi başına bırakılmıştır. Kulaklar, kolhoz azası olarak çalışmaya başlamış ve eski durumunu devam ettirmeye çalışmıştır. Ayrıca akraba kolhozları ortaya çıkmıştır ki bu yazarların işaret ettiği bir problemdir. Kadın ve erkek arasındaki emek hakkı eşitsizliği de bir başka problem alanıdır.

Dergide, geçmişle ilgili bir devri sabık yaratılmıştır. Bilhassa Veli İbrahim dönemi, karşı devrim unsurlarının aktif görev almaları dolayısıyla eleştirilmiştir. Milli Fırkacılar, karşı devrim unsurları olarak gösterilmiş, Kurultay devri burjuva milliyetçiliği ile ilişkilendirilmiştir.

Kızıl Ordu'nun, Kırım'ı işgalinden sonra Kurultay Hükümeti'nin tüm izleri silinmemiş, Numan Çelebicihan tarafından kurulan Milli Fırka bir anda ortadan kalkmamıştır. Fırka'nın kimi üye ve yöneticileri yeni kurulan Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin yönetiminde bulunmuşlardır. Her ne kadar yerlileştirme politikaları kapsamında Kırım'ın yönetiminde yer almış olsalar da, SSCB'nin hakimiyetini pekiştirmesinin ardından gözden çıkarılmışlardır. Sanıyoruz bunun nedeni Veli İbrahim ve Milli Fırkacıların, yerlileştirme politikasını SSCB aleyhine kullanmasıdır. SSCB, bu politika ile birlikte farklı milletleri Sovyet idaresine entegre etmek istemişken, Veli İbrahim yönetimi “Kırım, Tatar'ındır” şiarıyla hareket etmiştir. Milli Fırkacıların, Kızıl Ordu'ya karşı silahlı mücadele etmiş olması da, onları potansiyel bir tehdit haline getirmiştir. Zannımızca yaratılan bu devri sabıkın nedeni Veli İbrahim döneminin milliyetçi bir nitelik taşımasıdır. Bu ise farklı kültür ve milletlerin değerlerinin desteklenerek Sovyetleşmesi amacına aykırıdır.

Bir diğer mesele ise Rus kültürünün ulaşılması hedeflenen bir kültür haline gelmesidir. *İleri* yazarları her ne kadar Çarlık Rusyası'nın, Ruslaştırma politikalarını eleştirseler de, SSCB'yi ortaya çıkartan en büyük güçlerden birinin Ruslar olması ve medeni cihetten Rusların; Kırım Tatarlarından önde olması, Rus diline ve edebiyatına bir rağbet doğurmuştur. Yazarlar, Rus edebiyatını genç yazarlar için örnek alınması gereken bir mecra olarak sunarlarken, medenileşme yolunda gerekli olan terimlerin Rusça vasıtasıyla alınmasını tavsiye etmişlerdir. Ancak bu durum, devletin o yıllar itibarıyla (1926-1930) uyguladığı bir siyasetin ürünü değildir. Bunlar yazarların kendi kanaatlerini taşımaktadır. Zira bu dönemde SSCB, Ruslaştırmayı ve Rusçayı dayatmamıştır. Öyle ki yeni alfabe meselesinde, bu dönemde Rusların kullandıkları Kiril harfleri yerine Latin harfleri Türk toplulukları için uygun görülmüştür. Bunun yanı sıra Kırım Tatarları, Çarlık Rusyası'nın Ruslaştırma politikalarını bir baskıya maruz kalmadan eleştirebilme fırsatını yakalamıştır. SSCB, bu dönemde Kırım Tatarlarının dillerine ve kültürlerine karışmamış, Kırım Tatarcasıyla yazılmış birçok eser, dergi ve gazete bu devirde yayımlanmıştır. Bu durum neticesinde, yeni bir aydın tipi ortaya çıkmıştır. Bu aydın tipi Yerlileştirme politikasının meyvesidir. Onlar SSCB'yi hem benimsemiş, hem de sahiplenmiştir. Dolayısıyla Kırım Tatarlarının en azından bir kısmı için devlet “ötekinin devleti” olmaktan çıkmış, “kendi devleti” olmuştur.

Sonuç itibarıyla *İleri* dergisi, zengin içeriği ve değişken yazar kadrosuyla, Sosyalist Kırım'ın ilk yıllarındaki siyasi, fikri, toplumsal ve iktisadi hayatı göstermesi dolayısıyla tarihi bir kaynak niteliğindedir. Onun zaman içerisindeki değişimi, Kırım'ın Sovyet idaresine uyum sağlama süreciyle alakalıdır. Dolayısıyla hem bu sürece şahitlik etmesi, hem de ikinci dönemi itibarıyla Komünist Parti'nin direktiflerini uygulaması sebebiyle SSCB'nin Kırım'daki ilk yıllarını anlamak için oldukça önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA

- Açıkalın, Ş. Haluk, “1926 Bakü Birinci Türkoloji Kurultayı nın 90 Yılı Dolayısıyla”, *Türk Yurdu*, sayı 342 (2016), s. 77-81.
- Asanoğlu, İ. Kerim, “Umer İpçi’nin “Gazi Mansur” Poemasına Dair”, *Yazıt Kültür Bilimleri Dergisi*, çev. Seher Maşkaroglu, III/1 (2023), s. 158-164.
- Asanoğlu, İ. Kerim, “Cenkten Evvelki Kırım Tatar Edebiyatı ve Matbuatında Rastkeline Taxallüsler ve Olarnın Açıklamaları”, *Kırımckoe İstoriçeskoe Obozrenie*, sayı 1 (2018), s. 75-101.
- Asanoğlu, İ. Kerim, *Kırım Tatar Edebiyatı*, Akmesic: Kırımdevokuvpedneşir, 1995.
- Aykol, Ufuk “Kırım Ahali Cumhuriyeti ve Kırım’da İlk Bolşevik İşgali (1917-1918), *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi*, sayı 19 (2018), s. 75-103.
- Bakü Türkoloji Kurultayı (1926): Tutanaklar*, çev. Kâmil Veli Nerimanoğlu, Mustafa Öner, Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara, 2008.
- Begenç Rahmanov, Türkmenistan Sosyal Hayatının İlk Devresi: Bolşevik Dergisi (1925-1929), (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- Bıyıklıoğlu, H. Hacer, *Sovyetlerin İlk Döneminde Rusya Müslümanlarının Dini Dergisi: İslam Mecellesi (1924-1928)*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2020.
- Demirci, Ü. Özgür, “Türk Dünyasında Latin Alfabetine Geçiş Süreci (Geçmişten Günümüze)”, *Türk Yurdu*, sayı 287 (2011), s. 225-229.
- Durmuş, Koray, *Sovyet Türk Halklarının Latin Harflerine Geçişinin Türkiye’deki Yansımaları*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2019.
- Erşahin, Seyfettin, “Sovyet Türkistan’ında İslâm ve Dindarlık”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, cilt 11, sayı 1-2 (1988), s. 127-137.
- Fisher, Alan, *Kırım Tatarları*, İstanbul: Selenge Yayınları, 2009.
- Kanlıdere, Ahmet, *İdil-Ural ve Türkistan’da Fikir Hareketleri*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021, s. 43-44.
- Kanlıdere, Neşe, *Bolşevik İhtilâlinin İlk Yıllarında Kırım’da İslamiyet ve “Asri Müslümanlık” Dergisi*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2004.
- Karatay, Zafer “Kırım Türk Edebiyatında İki Portre”, *Emel Dergisi*, 170-171 (Ocak-Şubat, Mart-Nisan 1989), s. 46.
- Kırimal, Edige, *Kırım’da Türk Katliamı*, İstanbul: Toprak Yayınları, 1962.
- Kırimal, Edige, “Kırım’da Sovyetlerin Din Siyaseti,” *İslam*, sayı 2 (1956), s. 20-21.
- Kırımlı, Hakan “Kırım: Rus İşgali Dönemi”, *DİA*, XXV, İstanbul: TDV Yayınları, 2002, s. 457-465.

- Kurtnezir, Zakir, *Kırım Tatar Edipleri*, Akmesic: KRP Yayınevi, 2014, s. 92.
- Oral, Mustafa, “Türkoloji Tarihinde 1926 Bakû Türkiyat Kongresi”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 17 (2004), s. 107-129.
- Özel, Merve, “Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 4, sayı 2 (2015), s. 99-122.
- Saraç, Hanife “Sovyet Rusya’nın Korenizatsiya (Yerlileştirme) Kapsamında Uyguladığı Dil Politikaları: Orta Asya Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 71 (2020), s. 87-93.
- Sibgatullina, Elfine, “Doğumunun Yüzüncü Yılında Kırım Tatar Folklorcusu Kerim Camanaklı”, *Milli Folklor*, sayı 65 (2005), s. 37-39.
- Süleyman, Seyran, “Osman Aqçoqraqlı’nın Maarif Sasındaki Faaliyeti”, *Emel Dergisi*, 236-237 (Temmuz, Aralık 2011).
- Şafakçı, İ. Yelda, *Kırım Tatar Aydınlarından Hasan Sabri Ayvazov (1878-1938) Hayatı, Fikirleri ve Eserleri*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- Şahin, Erdal, “Kazan Tatar Türklerinin Latin Alfabeti Mücadelesi”, *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*, sayı 199 (2003), s. 42-45.
- Tanatar, Bülent, “Yaklaşan Kolektivizasyona Karşı Kırım’da Bir İlk Direniş Örneği: Alakat Ayaklanması”, *Emel Dergisi*, sayı 269 (2019), s. 9-49.
- Tanatar, Bülent, “Kırım Harbi’nden Sürgüne Kırım’da Kırım Tatarlarının Yüz Yıllık Halleri”, haz. Türkan Hacaloğlu, *Türk Dünyasının Kanayan Yaraları: Kırım-Doğu Tükistan-Irak-Suriye-Balkanlar-Kafkasya-Kıbrıs*, Ankara: Türk Ocakları Ankara Şubesi Yayını, 2022, s. 69-103.
- Tekne, Kamelya “Kırım Tatar Basınında Bir Pedagoji Dergisi: Okuv İşleri”, *Türkiyat Mecmuası*, XXV/2 (2015), s. 307-320.
- Tekne, Kamelya “Sovyetler Birliği Döneminde Basında Din Karşıtlığı: İleri Dergisi Örneği”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, sayı 7 (2019), s. 1433-1448.
- Tekne, Kamelya “Sovyet Kırım’da Veli İbrahim Yılları”, *History Studies*, sayı 12 (2020), s. 2652-2672.
- Uraz, Onur “A Legal Analysis of the Crimean Tatar Deportation of 1944”, *International Crimes and History*, sayı 16 (2015), s. 95-138.
- Yerköy, Samet, *Kitle Etkileme Aracı Olarak Stalin Dönemi Sovyetler Birliği’nde Din Karşıtı Propaganda Afişleri*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2018. s. 83.
- Yüksel, Gayana *Krım Kotatarskaya Pressa Kontsa 1910-H -Naçala 1930-H Gadov: Organizatsionna-Funktsionalnıy i İdeyno-Soderjatelnıy Aspektı*, Akmesic: KRP, 2014.
- Zaslavsky, Victor “Sovyet İmparatorluğu ve Milliyet Politikası”, haz. Karen Barkey, Mark Von Hagen, *İmparatorluk Sonrası*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Versus Kitap, 2012.

İnternet Kaynakları

- Başlangıçtan Günümüze Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, C.13, erişim tarihi: 22.06.2023, (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/11858,kirimturktataredebiyatipdf.pdf?0>)
- Bekirova, Gülnara, “Qırım Tarihının Saifeleri Osman Aqçoqraqlı”, erişim tarihi: 29.06.2023, (<https://ktat.krymr.com/a/27469455.html>).
- Hansarayli, “Facialı Qurumnın Qurbanı, Büyük Sima Ümer İpçi”, erişim tarihi: 23.06.2023, (<http://leylaemir.org/lat/literary-gallery/umer-ipci/umer-ipci.php>)
- “Dermenci Abdula İbraimoviç”, *Entsiklopediya Sučasnoi Ukraini*, erişim tarihi: 10.05.2023, https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26271.
- Yusuf Ali, “Zeini Quvetli Şair-keday em de Publitsist-Ziyadin Cavtobeli”, erişim tarihi: 22.06.2023, (<http://leylaemir.org/lat/literary-gallery/javtobeli/javtobeli.php>)